

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF PROFESSIONAL REFLECTION AMONG FUTURE OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Стаття присвячена пошуку шляхів вирішення актуальної проблеми підвищення результативності професійної підготовки майбутніх офіцерів Збройних сил України у вищих військових навчальних закладах в процесі здобуття військово-професійної освіти. Визначено, що одним із шляхів вирішення обумовленої проблеми є створення умов для формування у майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах професійної рефлексії як важливої професійної якості особистості, належний рівень сформованості якої передбачає осмислення офіцером мотивів власної діяльності та причинно-наслідкового характеру одержаних результатів, усвідомлення потреби своєчасного її корегування, наслідком чого є готовність офіцера до ухвалення самостійних та обґрунтованих управлінських рішень як повноцінних суб'єктів військово-професійної діяльності та його самоактуалізація як військового професіонала.

З'ясовано, що професійна рефлексія офіцера має прояв у сукупності його цілей як офіцера, як управлінця та як фахівця окремого напряму військово-професійної діяльності. Визначення цілей передбачає чітке усвідомлення компонентів професійної діяльності, її змісту, способів виконання службово-бойових завдань, прогнозованих проблеми, труднощів та шляхи їх вирішення. Системний аналіз отриманих результатів дозволяє офіцеру сформулювати отримані результати, скорегувати цілі, конкретизувати завдання їх реалізації, обрати власний шлях професійного зростання, наслідком чого є його самореалізація у професії. Відсутність у офіцера належного рівня сформованості професійної рефлексії є передумовою нівелювання ним як власного професійного досвіду, так і досвіду інших суб'єктів військово-професійної діяльності, так як неналежний рівень усвідомлення сутності діяльності та її результатів, механізмів пізнання та осмислення, має своїм наслідком багаторазове вирішення однотипних проблемних ситуацій в майбутньому.

Акцентовано увагу на необхідності ґрунтовного аналізу наукових розвідок актуальних досліджень проблеми формування професійної рефлексії фахівців щодо виокремлення системи критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної рефлексії майбутніх офіцерів, а також розробки інструментарію вимірювання рівнів її сформованості.

Ключові слова: курсант, майбутній офіцер, рефлексія, професійна рефлексія, критерій,

показник, освітньо-виховний процес, вищий військовий навчальний заклад.

The article is devoted to finding ways to solve the urgent problem of increasing the effectiveness of professional training of future officers of the Armed Forces of Ukraine in higher military educational institutions in the process of obtaining a military professional education.

It was determined that one of the ways to solve the stated problem is to create conditions for the formation of professional reflection in future officers during their studies at higher military educational institutions as an important professional quality of the individual, the proper level of which requires the officer to understand the motives of his own activity and the cause-and-effect nature of the results obtained, awareness of the need for its timely correction, the result of which is the readiness of the officer to make independent and well-founded management decisions as a full-fledged subject of military professional activity and his self-actualization as a military professional.

It was found that the professional reflection of an officer is manifested in the totality of his goals as an officer, as a manager, and as a specialist in a separate field of military-professional activity. Definition of goals involves a clear awareness of the components of professional activity, its content, ways of performing service-combat tasks, predicted problems, difficulties and ways to solve them. The systematic analysis of the obtained results allows the officer to formulate the obtained results, adjust the goals, specify the task of their implementation, choose his own path of professional growth, the result of which is his self-realization in the profession. An officer's lack of a proper level of professional reflection formation is a prerequisite for him to level both his own professional experience and the experience of other subjects of military-professional activity, as an inadequate level of awareness of the essence of the activity and its results, the mechanisms of cognition and understanding, has the consequence of multiple solutions similar problem situations in the future.

Attention is focused on the need for a thorough analysis of scientific intelligence of current studies of the problem of the formation of professional reflection of specialists regarding the identification of the system of criteria, indicators and levels of formation of professional reflection of future officers, as well as the development of tools for measuring the levels of its formation.

Key words: cadet, future officer, reflection, professional reflection, criterion, indicator, educational process, higher military educational institution.

УДК 377:8:011

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/65.1.43>

Капінус О.С.,

докт. пед. наук, доцент,
начальник кафедри поведінкових наук
та військового лідерства
Національної академії сухопутних
військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного

Лашта Р.Б.,

ст. викладач кафедри поведінкових наук
та військового лідерства
Національної академії сухопутних
військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Досвід російсько-української війни недвозначно вказує на необхідність підвищення рівня професіоналізму військовослужбовців та офіцерського корпусу Збройних сил України зокрема. Професійна

підготовка майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) вимагає застосування підходів, які б відповідали запитам на професійно підготовлених військових фахівців зі сформованими особистими та професійними

якостями. Однією із визначальних професійних якостей офіцерів є здатність до рефлексії результатів професійної діяльності, усвідомлення ними причинно-наслідкового характеру одержаних результатів та своєчасного внесення необхідних коректив.

Використання механізмів професійної рефлексії одержаних результатів є передумовою корегування офіцером цілей та завдань, конкретизації шляхів їх реалізації, вибору індивідуального шляху професійного зростання та самореалізація у професії.

Одним із оптимальних варіантів розв'язання обумовленої проблеми є наукове обґрунтування педагогічних умов формування професійної рефлексії майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах, що, крім іншого, передбачає виокремлення системи критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної рефлексії майбутніх офіцерів із урахуванням специфічних умов їхньої військово-професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання професійної підготовки офіцерів перебували в сфері наукових інтересів низки дослідників, увага яких була спрямована дослідження: теоретичних та методичних засади військової освіти (Г. Артюшин, О. Барабанщиков, М. Варій, А. Галімов, О. Діденко, А. Зельницький, А. Каленський, М. Нецадим, Ю. Приходько, В. Ягупов та ін.); професійної підготовки майбутніх офіцерів (О. Барабанщиков, І. Бех, О. Бойко, Г. Васянович, Н. Вербин, А. Галімов, О. Діденко, П. Друкер, А. Дьомін, М. Д'яченко, Г. Емерсон, Л. Кандилович, О. Капінус, Л. Карамушка, М. Коваль, М. Козяр, Г. Костюк, І. Лернер, Д. Макгрегор, А. Маслоу, Т. Мацевко, Е. Мейо, О. Молл, В. Моляко, М. Нецадим, Д. Погребняк, Л. Руденко, Р. Сірко, Ф. Тейлор, Р. Торчевський, А. Файоль, М. Фоллет, В. Шемчук, В. Ягупов та ін.).

Окремі аспекти питання навчання і виховання майбутніх офіцерів, формування їхніх професійних та особистих якостей досліджували: організацію психолого-педагогічного забезпечення професійної діяльності офіцерів (В. Алещенко, С. Василенко, О. Караяні, В. Лефтеров, С. Миронець, Г. Ржевський, І. Сиромятников та ін.); оптимізацію соціально-психологічних умов, що впливають на професійну успішність офіцерів як суб'єктів спільної діяльності (А. Анцупов, Г. Грибенюк, В. Ковальов, О. Макаревич, Є. Потапчук та ін.); виявлення психолого-педагогічних особливостей різних видів професійної діяльності офіцерів та обґрунтування чинників її ефективності (С. Кандилович, Г. Ложкін, О. Матеюк, В. Осьодло, О. Сафін, В. Ягупов, С. Яковенко та ін.).

Незважаючи на те, що проблема формування та розвитку професійної рефлексії була

предметом досліджень низки науковців (Е. Берн, А. Деркач, А. Карпова, Н. Кузьміна, С. Максименко, О. Матеюк, Ю. Овчаренко, Є. Потапчук, О. Сафін, М. Томчук, В. Ягупов та ін.), рефлексивні процеси щодо готовності фахівців до самореалізації та подальшого самовдосконалення (Г. Бізяєва, Я. Бугерко, Ю. Кулюткін, Л. Рибалко, В. Розін, Г. Сухобська та ін.); роль рефлексії у становленні й розвитку особистості фахівця (І. Бех, Т. Плачинда, Є. Романова, М. Савчин, В. Семиченко, І. Цибулько та ін.), поза увагою дослідників залишилась питання формування професійної рефлексії в майбутніх офіцерів Збройних сил України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Об'єктивна потреба пошуку шляхів підвищення результативності професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ, обґрунтування педагогічних умов формування професійної рефлексії актуалізує потребу виокремлення системи критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної рефлексії майбутніх офіцерів із урахуванням специфічних умов їхньої професійної підготовки.

Мета статті. Обґрунтування виокремленої системи критеріїв, показників та рівнів оцінювання сформованості професійної рефлексії майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки у ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Професійну рефлексію майбутнього офіцера ми визначаємо як важливу професійну якість його особистості, належний рівень сформованості якої передбачає осмислення офіцером мотивів власної діяльності та причинно-наслідкового характеру одержаних результатів, належний рівень сформованості якої є передумовою готовності офіцера до ухвалення самостійних та обґрунтованих управлінських рішень. Обґрунтування педагогічних умов формування професійної рефлексії майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ передбачає виокремлення системи критеріїв, показників та рівнів її сформованості.

Відповідно до поглядів академіка В. Кременя, критерій – ознака, на основі якої відбувається оцінка, визначення або класифікація будь-чого, міра оцінки; показник – характеристика, відповідно до якої можна відстежити розвиток або сформованість будь-якого явища, процесу, об'єкту щодо значення розмірів даного явища в умовах конкретного місця та часу; рівень – відповідний ступінь сформованості будь-чого [4, с. 653].

Як зазначає К. Колос, «критерій – ознака, на основі якої формується оцінка якості об'єкта, процесу, мірило такої оцінки. Не будучи реальною якістю або властивістю об'єкта, критерій є ідеальним уявленням суб'єкта оцінювання про те, яким має бути об'єкт в ідеалі; критерій є тим, відносно чого визначається реальний стан об'єкту» [5, с. 80–92], тоді як І. Аненкова наголошує, що

кожен критерій включає показники як конкретні вимірники критерію, що слугують його кількісним вираженням та забезпечують доступність для спостереження й обліку [1].

Узагальнюючи погляди дослідників на поняття «критерій», спільним для них є визнання критерію як оптимального зразка для порівняння з досліджуваним явищем, що дозволяє визначити міру їх відповідності при наявності низки вимог до критерію, серед яких визначальними, на наш погляд, є об'єктивність, достовірність, спрямованість та ефективність визначеного критерію.

Щодо обґрунтування критеріїв, нам імponує погляд І. Блощинського, на думку якого при їх розробці необхідним є врахування таких положень:

розробка критеріїв та показників має виходити з мети дослідження;

сформовані критерії мають відображати ознаки, притаманні предмету, який вивчається, незалежно від волі та свідомості суб'єктів;

ознаки мають бути сталими, вони мають повторюватись та відображати сутність явища;

система взаємопов'язаних ознак повинна розкривати основний зміст критеріїв [2].

Аналіз поглядів дослідників на визначення критеріїв професійної рефлексії дозволяє дійти висновку, що усталених позицій серед науковців на даний момент не існує. Так, Н. Пов'якель критеріями рефлексивної діяльності фахівця визначав мотиваційно-цільовий, когнітивно-операційний, афективний, оціночний та вольовий [7, с. 3–6]. На думку Т. Комар, критеріями професійної рефлексії є такі: достатність рефлексивних знань; ставлення фахівця до професійної рефлексії та рефлексивної діяльності; власне рефлексивна поведінка фахівця [6, с. 2–24].

Узагальнюючи погляди науковців на проблему визначення критеріїв оцінки певних явищ та рівня сформованості професійної рефлексії зокрема, спільним для більшості дослідників є визнання необхідності відображення обраними критеріями основних закономірностей формування, взаємозв'язків між компонентами явища, динамікою його змін, розкриття специфічних ознак структурних компонентів та визначення рівня сформованості.

Одиницею виміру критерію виступають його складові – показники, які є виявом однієї з сторін досліджуваного явища чи процесу та відображенням якісної характеристики рівня сформованості професійної рефлексії у майбутніх офіцерів. Згідно трактування, зазначеного у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови», показник – це свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення чого-небудь [3, с. 838], який характеризується конкретністю та доступністю для спостереження, що є визначальним під

час оцінки якісних змін досліджуваного процесу чи явища та визначення їх рівня.

Виокремлення критеріїв та показників визначення рівня сформованості професійної рефлексії майбутніх офіцерів потребує аналізу наукових розвідок дослідників щодо критеріїв оцінки окремих якісних параметрів професійної підготовки військовослужбовців та майбутніх офіцерів зокрема.

Дослідження проблеми розвитку управлінського мислення у майбутніх магістрів військового управління в оперативно-тактичній ланці управління дозволило В. Шемчуку визначити такі критерії та показники визначення рівня розвиненості управлінського мислення: ціннісно-мотиваційний критерій (професійні пріоритети, ціннісні військово-професійні орієнтації, інтерес до розв'язання практичних управлінських проблем, наявність спонукальних особистісних якостей і потреб; поняттєво-змістовний критерій (військово-професійні знання, загальний рівень військово-професійного інтелекту, управлінсько-практична спрямованість та креативність мислення); праксеологічний критерій (професійна спрямованість мислення, здатність до аналізу, прогностичність, цілісність аналізу ситуацій управлінської взаємодії); емоційно-вольовий (відповідальність за ухвалені рішення та результат діяльності, гнучкість при вирішенні управлінських завдань, самоконтроль, соціальна гнучкість, емоційна чутливість й активність [9, с. 161–166]. Критеріями оцінки готовності до управлінської діяльності курсантів Р. Троцький визначає ціннісно-регулятивний, когнітивний, праксеологічний та особистісно-рефлексивний [8, с. 111].

Узагальнюючи напрацювання дослідників та результати аналізу науково-педагогічних джерел, із урахуванням досвіду професійної підготовки майбутніх офіцерів та особливостей формування професійної рефлексії в умовах специфічного освітньо-виховного середовища ВВНЗ, сутнісних характеристик досліджуваного явища, оптимальним варіантом системи оцінки рівня сформованості професійної рефлексії є її розгляд у складі мотиваційного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного критеріїв.

Мотиваційний критерій визначення рівня сформованості професійної рефлексії майбутнього офіцера дозволяє оцінити ступінь сформованості у як загальнолюдських цінностей, так і цінностей військово-професійної діяльності як військовослужбовця та як офіцера зокрема, що є суб'єктивним відображенням самосвідомості особистості, рівень мотивації до військової служби, сформованість ціннісних установок до професійного буття, рівень сприйняття курсантом себе як військовим професіоналом, а також наявність у майбутнього офіцера мотивації до самореалізації у професії шляхом із використанням потенціалу професійної рефлексії.

Показниками мотиваційного критерію нами визначено такі: ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності; наявність мотивації до військово-професійної діяльності та професії офіцера; усвідомлення майбутнім офіцером цінності та значущості рефлексії у професійній діяльності.

Щодо першого показника, то він є мірилом оцінки наявності у курсанта сформованої системи цінностей професії офіцера, що є визначальною у виробленні особистого сприйняття майбутнім офіцером військово-професійної діяльності, міру усвідомлення значущості та розуміння необхідності військово-професійної діяльності як офіцера Збройних сил України, готовності до виконання службових та бойових завдань, усвідомленні та прийнятті професійних цінностей, що своєю чергою має визначальний вплив на формування мотивації до професії офіцера. Другий показник – наявність мотивації до військово-професійної діяльності та професії офіцера дозволяє визначити рівень усвідомлення майбутнім офіцером мотивів та цілей військової служби, інтересу до обраної професії, його мотивації до навчання професії офіцера, до отримання знань і умінь, усвідомленої потреби в досягненні позитивних результатів у навчанні та квазіпрофесійній діяльності, постійному професійному та особистісному саморозвитку та самовдосконаленні, готовності до вироблення індивідуального управлінського стилю діяльності. Третій показник – усвідомлення майбутнім офіцером цінності та значущості рефлексії у професійній діяльності дозволяє визначити рівень усвідомлення майбутнім офіцером важливості та потреби у оволодінні основами професійної рефлексії, її цінності та значущості у професійній діяльності, наявності ціннісного ставлення до неї та готовності до прояву у професійній діяльності.

Загалом, мотиваційний критерій сформованості професійної рефлексії майбутнього офіцера дозволяє визначити рівень сформованості у курсанта цінного ставлення до військово-професійної діяльності, наявність та ступінь прояву потреб та мотивів самореалізації майбутнього офіцера у професії, готовності до успішного опанування фаховими дисциплінами, самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення, до застосування професійної рефлексії в процесі виконання завдань військової служби.

Когнітивний критерій дозволяє визначити рівень сформованості та засвоєння професійно орієнтованих знань, потенціалу професійної рефлексії у професійній діяльності та розуміння необхідності налагодження та підтримання суб'єкт-суб'єктних стосунків з іншими суб'єктами військово-професійної діяльності.

Когнітивний критерій, на наше переконання, визначається такими показниками: повнота та

глибина засвоєння професійних знань; здатність до налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії; знання сутності та можливостей професійної рефлексії. Перший показник когнітивного критерію дозволяє діагностувати рівень засвоєння майбутнім офіцером сукупності фахових знань та умінь як необхідної умови успішної реалізації ним службово-бойових завдань, міру оволодіння теоретичним знанням та практичними вміннями виконання службово-бойових завдань у різних умовах, знаннями щодо порядку ухвалення управлінських рішень та ефективного управління підпорядкованим особовим складом, здатність застосовувати набуті знання та вміння під час службово-бойової діяльності, наявність стійкої потреби пошуку нестандартних та нетипових управлінських рішень в бойових умовах, спроможність до здійснення аналізу та узагальнення професійно орієнтованої інформації та готовність до формування власного професійного досвіду.

Щодо другого показника когнітивного критерію, а саме здатності майбутнього офіцера до налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії з суб'єктами військово-професійної діяльності, то його реалізація дозволяє визначити рівень усвідомлення курсантом себе повноцінним суб'єктом військово-професійної діяльності та визнання інших військовослужбовців як її суб'єктів, оцінити здатність до налагодження суб'єкт-суб'єктних стосунків із підлеглими військовослужбовцями, колегами по службі та начальниками. Третій показник – знання сутності та можливостей професійної рефлексії дозволяє визначити рівень опанування курсантами знаннями з теорії рефлексії та професійної рефлексії в діяльності офіцера зокрема, особливостей її формування, прояву та шляхів розвитку, спроможність вирішувати проблемні питання навчальної, квазіпрофесійної, а в перспективі й професійної діяльності, що є первинним етапом формування рефлексивних умінь.

Узагальнюючи, когнітивний критерій дозволяє здійснити оцінку рівня володіння майбутнім офіцером знаннями про роль та значення рефлексії у професійній діяльності, здатності до аналізу та визначення причинно-наслідкових зв'язків між реалізованими заходами та одержаними результатами, адекватної їх оцінки, узагальнення набутого досвіду та спроможності до побудови індивідуальної траєкторії самореалізації у професії офіцера.

Діяльнісно-рефлексивний критерій сформованості професійної рефлексії майбутнього офіцера спрямований на її оцінку в контексті практичного застосування рефлексивних механізмів в процесі навчальної та квазіпрофесійної діяльності курсанта та визначається такими показниками: сформованість рефлексивних умінь; здатність до ухвалення управлінських рішень на основі рефлексії службово-бойової діяльності; здатність

до корегування стратегії власного професійного зростання.

Першим показником діяльнісно-рефлексивного критерію є сформованість рефлексивних умінь. Рефлексивні вміння, що лежать в основі професійної рефлексії, є підґрунтям до здатності майбутнього офіцера осмислювати результати навчальної, квазіпрофесійної та майбутньої військово-професійної діяльності, усвідомлювати потребу її корегування. Другий показник діяльнісно-рефлексивного критерію – здатність майбутнього офіцера до ухвалення управлінських рішень на основі рефлексії службово-бойової діяльності, характеризується результатами використання у квазіпрофесійній діяльності набутих під час навчання у ВВНЗ фахових компетентностей, визначальним компонентом чого є його здатність до ухвалення управлінських рішень. Так як ухвалення управлінського рішення крім набутих знань та сформованих умінь передбачає постійну рефлексію одержаних результатів, обумовлений показник дозволяє здійснити оцінку рівня сформованості професійних компетентностей, навичок організації та здійснення власної військово-професійної діяльності, забезпечення виконання ухвалених рішень, їх контроль та корегування, здатність курсанта до формування та підтримання професійної мотивації підлеглих на виконання завдань військової служби, що, своєю чергою, є узагальненою оцінкою здатності майбутнього офіцера до забезпечення належного рівня ефективності управління підпорядкованим особовим складом.

Третім показником діяльнісно-рефлексивного критерію є здатність майбутнього офіцера до корегування стратегії власного професійного зростання. Даний показник характеризується сформованістю у курсанта здатності до самоконтролю рефлексивних дій, постійного аналізу власної професійної діяльності та її результатів, саморегуляції діяльнісної активності та внесення змін у професійну діяльність, здатністю до побудови стратегій самоосвіти й професійного самовдосконалення, професійного зростання та, як наслідок, самореалізації у професії.

Із урахуванням особливостей формування та розвитку професійної рефлексії майбутніх офіцерів в умовах специфічного освітньо-виховного середовища ВВНЗ, доцільним вбачається виділити три рівні сформованості професійної рефлексії майбутніх офіцерів: низький, середній та достатній.

Низький рівень сформованості професійної рефлексії майбутнього офіцера характеризується: системою ціннісних орієнтацій майбутнього офіцера не сформована, відсутнє усвідомлення потреби самореалізації у військовому професійному середовищі; усвідомлення та прийняття цінностей військово-професійної діяльності носить

поверхневий характер; рівень зацікавленості у підвищенні фахового рівня як офіцера та як фахівця окремого напрямку військово-професійної діяльності є низьким та обумовлений зовнішнім впливом; мотивація до професійної діяльності та професії офіцера є низькою, мотиваційна сфера орієнтована на задоволення особистих потреб; знання з теорії рефлексії та професійної рефлексії, особливостей її формування та прояву, можливостей у професійній діяльності є поверхневими; відсутність інтересу до саморозвитку, самоосвіти та використання можливостей професійної рефлексії в діяльності; розуміння необхідності налагодження суб'єкт-суб'єктних стосунків із підлеглими військовослужбовцями, колегами по службі та начальниками є недостатнім; готовність до ухвалення управлінського рішення є низькою та ґрунтується на особистому досвіді; уміння осмислювати результати майбутньої військово-професійної діяльності та здійснювати її корегування відсутні; відсутня потреба рефлексивного зіставлення теоретичних знань із умовами та особливостями їх застосування на практиці; навички застосування професійної рефлексії не сформовані; відсутнє розуміння необхідності побудови стратегії професійного самовдосконалення та професійного зростання.

Середній рівень сформованості професійної рефлексії майбутнього офіцера характеризується: рівень сформованості ціннісних орієнтацій є достатнім для виконання завдань за призначенням, має місце усвідомлення потреби самореалізації у військовому професійному середовищі; має місце розуміння та сприйняття цінностей військово-професійної діяльності, моральних та соціальних норм, ідеалів та установок; зацікавленість у підвищенні фахового рівня присутня та визначається наявністю інтересу до обраної професії та прагненні стати офіцером; рівень вмотивованості до професійної діяльності та професії офіцера є середнім, мотиваційна сфера орієнтована на виконання визначених завдань та уникнення відповідальності в разі упущень; рівень знань з теорії рефлексії та професійної рефлексії є достатнім, проте рефлексивне мислення розвинене слабо, що не дозволяє творче її застосування у професійній діяльності; наявний інтерес до поглибленого вивчення лише окремих навчальних дисциплін та вибіркового використання можливостей професійної рефлексії в діяльності; має місце належний рівень усвідомлення необхідності налагодження суб'єкт-суб'єктних стосунків із підлеглими військовослужбовцями, колегами по службі та начальниками; готовність до ухвалення управлінського рішення ґрунтується на критичному осмисленні набутих знань, вмінь, власному досвіді квазіпрофесійної діяльності та досвіді інших суб'єктів військово-професійної діяльності, проте домінує

копіювання їхніх управлінських підходів; наявні уміння осмислювати результати військово-професійної діяльності, співставляти із результатами інших її суб'єктів, здійснювати рефлексивні дії та виявляти базові рефлексивні уміння; має місце усвідомлення курсантом себе повноправним суб'єктом професійної діяльності та наявність здатності до саморегуляції діяльності, проте уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між діями та здобутими результатами не сформовані; наявні базові уміння здійснення самооцінки результатів застосування знань, умінь та навичок, що лежать в основі професійної рефлексії, здійснення самоконтролю рефлексивних дій та внесення змін у професійну діяльність на основі самоаналізу її результатів; рівень розуміння необхідності побудови стратегії професійного самовдосконалення та професійного зростання є достатнім, проте відсутня потреба рефлексивного зіставлення теоретичних знань із умовами та особливостями їх застосування на практиці.

Достатній рівень сформованості професійної рефлексії майбутнього офіцера характеризується: система ціннісних орієнтацій майбутнього офіцера сформована та є регулятором діяльності та поведінки, має місце усвідомлення потреби самореалізації у військовому професійному середовищі; рівень усвідомлення, осмислення та прийняття цінностей військово-професійної діяльності є достатнім та визначає зміст військово-професійної діяльності, який орієнтований на подолання труднощів на шляху до досягнення поставленої мети; рівень зацікавленості у підвищенні фахового рівня як офіцера та як фахівця окремого напрямку військово-професійної діяльності є високим та обумовлений наявністю інтересу до обраної професії та прагненні стати офіцером; мотивація до професійної діяльності та професії офіцера наповнення особистісним змістом, мотиваційна сфера орієнтована на самореалізацію у професії, наявна здатність продукувати нестандартні ідеї та знаходити рішення шляхом активного використання рефлексивних вмінь; наявні ґрунтовні знання з теорії рефлексії та професійної рефлексії, особливостей її формування та прояву, можливостей у професійній діяльності, має місце належний рівень розвитку фахового мислення та готовність до здійснення діяльності на основі набутих знань; має місце сформована суб'єктна позиція в системі професійних взаємин та професійно-ціннісних орієнтацій, рівень розуміння необхідності налагодження суб'єкт-суб'єктних стосунків із підлеглими військовослужбовцями, колегами по службі та начальниками є високим; рівень готовності до ухвалення управлінського рішення є високим та базується на усвідомленій потребі вироблення індивідуального управлінського стилю діяльності, має місце усвідомлення необхідності пошуку нетипових варіантів

вирішення службово-бойових завдань; наявний глибокий інтерес до самоуправління і саморегуляції, має місце стійке бажання здійснювати професійну рефлексію результатів військово-професійної діяльності та здійснення її корегування; наявний індивідуальний критеріальний апарат оцінювання здобутих результатів та успішності через рефлексивне зіставлення теоретичних знань із умовами та особливостями їх застосування на практиці; має місце усвідомленням особливостей та аспектів реалізації професійної рефлексії у професійній діяльності та творчий підхід до досягнення максимальної ефективності та результативності; наявна індивідуальна стратегія професійного самовдосконалення та професійного зростання.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що розроблений критеріальний апарат в складі критеріїв та показників сформованості професійної рефлексії майбутніх офіцерів дозволяє діагностувати рівні її сформованості. Розроблений інструментарій буде використаний під час проведення педагогічного експерименту на констатувальному та формувальному його етапах, а одержані результати дозволять підвищити результативність заходів із формування професійної рефлексії майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ.

Висновки. Формування професійної рефлексії майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки у ВВНЗ є керованим, складним процесом професійного самовдосконалення особистості через співвіднесення потреб та можливостей власного «Я» із вимогами професії.

З огляду на специфічні особливості професії офіцера, необхідність ухвалення виваженого управлінського рішення в умовах впливу стресових чинників, притаманних бойовим діям, ключовими умовами формування професійної рефлексії майбутнього офіцера у ВВНЗ є створення рефлексивного освітнього простору у ВВНЗ, забезпечення умов формування культури суб'єкт-суб'єктної взаємодії суб'єктів освітнього процесу ВВНЗ та умов розвитку їхньої рефлексивної культури.

Виокремлення педагогічних умов формування професійної рефлексії майбутніх офіцерів та подальша їх реалізація в освітньо-виховному процесі ВВНЗ поряд з іншим передбачає розроблення критеріального апарату в складі критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної рефлексії майбутніх офіцерів.

Подальші перспективи дослідження полягають у обґрунтуванні педагогічних умов та розробці методики формування професійної рефлексії майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. *Вісник Одеського національного університету*. 2011. № 8. С. 1–4.

2. Блощинський І. Г. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО. *Наукові записки ВДПУ імені М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2001. № 4. С. 74–76.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол.ред. В.Т. Бусел. Київ: ВТФ Перун, 2003. С. 1440.

4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008.

5. Колос К.Р. Факторно-критеріальна модель оцінювання ефективності комп'ютерно-орієнтованого навчального середовища закладу післядипломної педагогічної освіти. *Information Technologies in Education*. 2015. № 22. С. 80–92.

6. Комар Т.В. Особистісна рефлексія як чинник соціального становлення підлітків: автореф. дис.

на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна психологія» / Т.В. Комар. – Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2003.

7. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія соціального працівника – практика. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 6–7. С. 3–6.

9. Троцький Р. Формування готовності до управлінської діяльності у курсантів вищих навчальних закладів МВС України у фаховій підготовці: дис. ... кан. пед. наук : 13.00.04 / Р. С. Троцький. Київ, 2018. 306 с.

10. Шемчук, В. А. Розвиток управлінського мислення у майбутніх магістрів військового управління в оперативно-тактичній ланці управління: критерії та показники. Взято з http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robova/Elektronni_vidannya/Kreativna_pedagogika_Vinnitsya__2010_3.pdf.